

Anna BASARA, Jan BASARA
Warszawa

GARŚĆ, GARSTKA I SYNONIMY

(nazwy snopka zboża przed związaniem w gwarach polskich)

Na temelju dijalektološke građe skupljene u 338 punktova iz svih područja Poljske, autori prikazuju likove, frekvenciju i geografski razmještaj naziva za designat 'pregršt požetog žita prije njegova vezanja u snop'. Uz dijalektološku analizu u tekstu, građa je metodom lingvističke geografije prikazana i na zemljopisnoj karti.

Jedną z wielu czynności wykonywanych podczas tradycyjnego sprzętu zboża było gromadzenie odpowiednich jego porcji przed związaniem. Czynność tę wykonywała kiedyś tzw. *odbieraczka*, czyli pracownica przejmująca cięte zboże bezpośrednio od żeńca. Porcje te następnie były wiązane w snopki. W okresie kiedy był zbierany gwarowy materiał (lata sześćdziesiąte) w niniejszym artykule analizowany, sprzęt zboża na większości polskich terenów przeprowadzany był za pomocą żniwnych maszyn lub kos. Sierpa już nie uważano, funkcja odbieraczki coraz częściej stawała się zbędna. Zachowały się jednak stare nazwy nie związanego »snopka«. Kwestionariusz¹, za pomocą którego gromadzono dane terenowe ma pytanie: Jak się nazywa »snopek« przed związaniem? Nie wykluczone, że uzyskane we wsiach odpowiedzi w jakimś stopniu odzwierciedlają zależność nazwy od sposobu przeprowadzania żniw, gdyż nieco inaczej układane było zboże przed związaniem przy sprzęcie sierpem, a inaczej przy użyciu kosi lub żniwiarni. Niemniej tam, gdzie w odpowiedzi uzyskano nazwy, odnoszą się one zawsze do uformowanego przed związaniem snopka.

Są jednak wsie, gdzie brak jest osobnej nazwy na ten desygnat. Tam zbiera się zboże do wiązania bezpośrednio z rozłożonego pokosu: *snopek nie zavjżany juś se nazywa snopek, ino nie jest zavjżany* (123); *xoc nie zv'onzany, ale snopek* (144); *nie vjżany snopek* (140); *na pokosax leży* (168a).

¹ Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego (pod redakcją W. Doroszewskiego), zeszyt III, Technika ludowa, Wrocław 1958, s. 50.

Zwartym obszarem, który charakteryzuje się brakiem nazw w tym zakresie, jest zachodnie Pomorze.

Najszerzej rozpowszechnioną nazwą w gwarach polskich jest *garść* i jej formalne deminutywum *garstka*. Jest to nazwa odzwierciedlająca dawną technikę formowania snopka. Nazwa od *garści* zboża chwytej przez żenia przeszła na jego większą część przygotowaną do związania. *Garść*, poza niektórymi terenami (północno-zachodnia część Wielkopolski, północno-wschodnie Mazowsze, wschodnia część Podlasia, tereny południowe kraju) znana jest w większości gwar polskich.

Nazwa *garstka*, która tu nie ma funkcji deminutywnej, występuje w dialektach centralnej Polski, często obok *garści*: *garść, to jak podb'eračka podb'era, to co pev'en čas układa garstk'i* (185); *gaść to jak še serpem źnie to na gaścax leży nie zv'unzane* (194); *garść jest nie zv'unzane zboże* (186).

Ciekawie przedstawiają się postacie fonetyczne leksemów *garść, garstka*, zwłaszcza część dotycząca grupy spółgłoskowej. Spotyka się tu wiele wariantów: *garść, garśc, garš, gaść, gaś* itp.; *garstka, garška, gaścka, gaštka, gastka* itp. Szczegółowe dane na ten temat odnośnie do gwar polskich znajdzie czytelnik w *Małym atlasie gwar polskich* na mapie 404², a w skali słowiańskiej w 3 tomie serii fonetyczno-gramatycznej *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* na mapie 34³. Wyraz *garść* (abstrahując od jego znaczenia) znany jest wszystkim dialektom słowiańskim.

W zachodniej części Wielkopolski używa się powszechnie nazwy *gromadka*, nie mającej, podobnie jak *garstka*, funkcji deminutywnej. A. Brückner w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* tego znaczenia nie odnotowuje, ale pisze: *gromada* i *grumada* (w 15. i 16. wieku); *grumadki*, 'kupki chróstu, stosy (zapalane w Wielki Czwartek dla ogrzania dusz nieboszczyków)'. Nie uwzględnia tej nazwy *Słownik gwar polskich* J. Karłowicza.

Bezpośrednio z tą nazwą graniczy używana w północno-zachodniej Wielkopolsce, na Kujawach, w ziemi chełmińskiej i lubawskiej nazwa *kupka*. Spotyka się ją poza tym w południowej Małopolsce, w części Śląska i na ziemiach zachodnich. Jak przy poprzednich nazwach, i tu mamy do czynienia z deminutywum formalnym.

Małą enklawę na kresach wschodnich po obu stronach Narwi tworzy nazwa *żmenia* (*žmeńja* — 315a, 329; *žm'eńa* — 327; *žm'eńja* — 328). M. Vasmer w *Słowniku etymologicznym języka rosyjskiego* podaje: *жмѣня* 'пригоршня', ukr., блр. *жмѣня* — to же (...) oraz *жмѣня* 'пригоршня (колосьев)' диал. от *жму, жать*. Jest to więc niewątpliwa pożyczka z gwar wschodniosłowiańskich.

Na północ od Wisły i Bugu — na Mazowszu, Warmii i Mazurach (na Warmii i Mazurach zachodnich stale obocznie z *garścią*) notowano leksem *furman*: *furman, jag leży na pasku to furman* (204); *to še nazyvajo furmony, a v'onze še v pasy, jak nie zv'onzany fo furmon* (221); *furman, jak bedom odebrane i pozozone* (240);

² Mały atlas gwar polskich, t. I-XIII, Kraków 1957-70.

³ Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая, выпуск 3, Рефлексы *гъ, *гь, *ль, *ль. Warszawa 1994.

położę na furmany (205)⁴. W dwu wsiach ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej (130 i 146a) podano nazwę *furmanka*, a w mazowieckiej wsi (222) *furgon*, która przez pomyłkę chyba została użyta zamiast spotykanej w okolicy postaci *furmon*. Nazwa *furman*, oznaczająca w języku polskim i w gwarach przede wszystkim 'woźnicę, stangreta, człowieka powożącego końmi' jest pożyczką z niemieckiego *Fuhrmann*.

W południowo-wschodniej Małopolsce, po obu stronach Sanu, występuje nazwa *pomieć* (*pom'ec', na pom'eći; na pomety* – 253) i *pomietki* (*pum'etk'i* – 325): *pum'etk'i to snopek ješće nie zv'unzany* (325); *nie zv'ozany snop – żyto leży na pom'eći* (289); *zboże na pum'ec' se kująe* (299); *na pom'eći leży* (300). Co prawda podstawowe znaczenie *pomieci* to jest pokos, czyli luźno leżące zboże po skoszeniu, ale przytoczone cytaty, a zwłaszcza wyraźna uwaga eksploratora z punktu 300, że *pom'ec' = 'garść'*, upoważnia nas do potraktowania tej nazwy jako określenia »snopka« nie związanego. Wyraz *pomieć* jest ciekawą strukturą słowotwórczą składającą się z podstawy *mietać* oraz przedrostka *po-*, podobnie jak *pomiot*, *pomietło* itp.

W omawianym przez nas znaczeniu, żadnej z wyżej wymienionych nazw *Mały atlas gwar polskich* nie notuje.

Jest też kilka nazw/określeń sporadycznie poświadczonych (na mapie oznaczonych literą S): *prom'eńki* (105); *pokuatk'i to se sfoże* (110); *pokujążina* (122); *xupki do zv'ozania* (126a); *kracka* (138); *tocka* (152); *poścuuka* (263); *bżeńona, bżeńeńe, bżeńusck'i* (272b); *puwałka* (287).

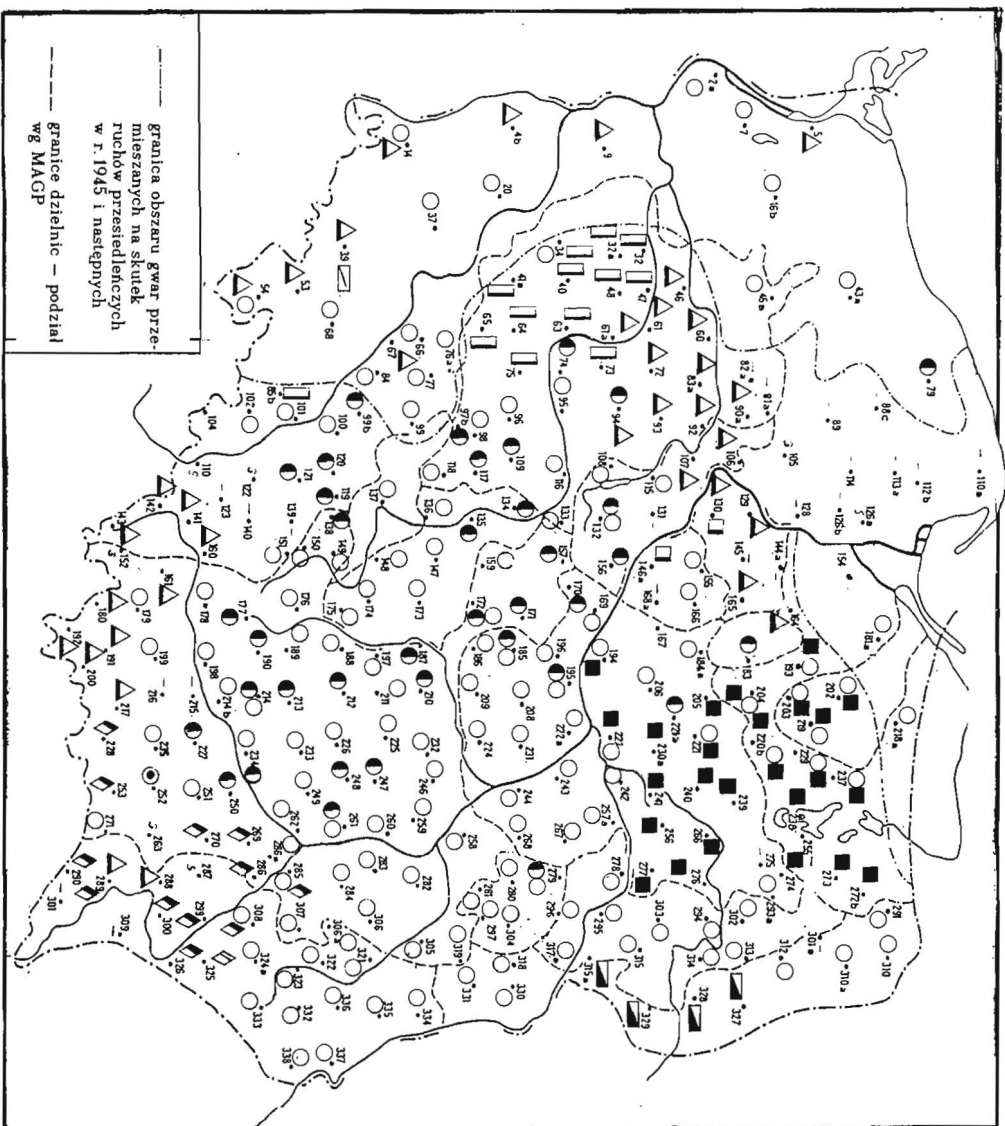
Na terenach zachodnich, gdzie mamy do czynienia z nowymi gwarami przemierzającymi spotykamy nazwy znane w innym regionach Polski, które zostały wyżej omówione.

GARŚĆ, GARSTKA AND SYNONYMS

Summary

The authors give data about Polish words *garść, garstka* etc. 'handful of reaped wheat before sheafing'.

⁴ Nazwę tę potwierdza z Warmii i Mazur I. Judycka (w) *Badania słowniczwa gwar Pomorza Mazowieckiego (Sprzęt zboża i siana, młocka, czyszczenie ziarna)*, *Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego*, t. V, z. 3, Warszawa 1963 oraz *Słownik gwar Ostródzkiego Warmii i Mazur*, t. II, 1991.

 granica obszaru gwar prze-
 mieszanych na skutek
 ruchów przesiadkowych
 w r. 1945 i następnym

 granice dzielnic - podział
 wg MAGP

garsić, garszka i synonimy

- *garsić*
- *garszka*
- ◉ *pułgasić*
- ▮ *gromadka*
- ▵ *kupka*
- ▭ *żemnia*
- ▭ *żemienka*
- *furman* □ *furmanka*
- ◊ *poniść*
- ◊ *poniśki*
- *brak nazwy*
- § *nazwa sporadyczna*